

När "Lill-Porjus" brann ned

En februarikväll 1964 blev Porjus kraftverk lågornas rov. Inte det stora Porjus förvisso, men ett minikraftverk i ängermanländska Rön som i folkmun fått namn efter den jättelika anläggningen i Stora Lule älv.

Lill-Porjus togs i drift 1918, några år efter sin stora föregångare. Som mest levererade Rönns kraftverk ström till drygt trettio hushåll.

En tid efter den förödande branden besökte jag Rön och intervjuade 80-åriga Jonas Selin, som under kraftverkets alla år haft ansvaret för att det skulle fungera. Det var en frispråkig och färgstark kraftverkschef som stod bland resterna av sitt Lill-Porjus. Han var då helt övertygad om att man skulle bygga upp det igen.

Hur det blev kan jag inte säga riktigt säkert, men sannolikt betydde branden slutet för Tara-Rö elektriska förening u.p.a. Därmed torde de kvarvarande delägarna ha tvingats ta sin ström från Vattenfalls ledningar

Tidig elektrificering

Jonas Selin berättade om de ekonomiska svårigheterna under den första tiden, men man fick ändå ihop de 8 000 kronor som behövdes vid starten. En provisorisk anläggning var det, erkände Jonas.

– Ingen av oss hade väl sett en turbin eller generator tidigare, men sme'n i Vigda hjälpte oss med att montera ihop utrustningen som vi köpte. Tidigare hade vi nog tänkt ta hit någon ingenjör. Det gick bra ändå, fast många tvivlade.

– Vi fick i alla fall elektriskt lyse här i byarna före Junsele och Näsåker, och det kändes bekvämt när lyset brann, efter kristidens fotogenbrist och karbidlampor. Särskilt lamporna man köpte var livsfarliga, så vi brukade göra egna karbidlampor, av literflaskor som vi kapade...

– Det var en besvärlig tid då efter första världskriget. Spanska sjukan härjade runt-

Driftchefen Jonas Selin i ruinerna av "Lill-Porjus". – Men vi ska nog bygga upp det igen, trodde han.

om i våra byar, nästan alla låg sjuka, och många dog.

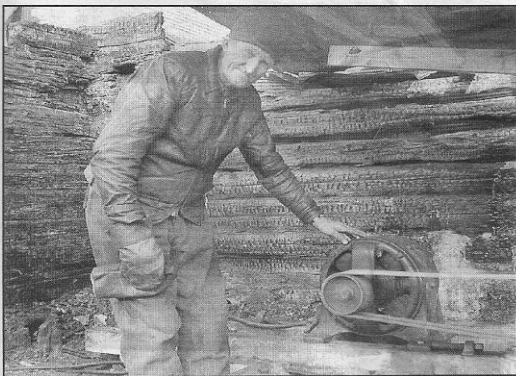
Ombyggnad

Så småningom byggde vi om verket, flyttade hit en gammal kvarnbyggnad, och satte in en större generator. Ungefär 20 000 kronor har anläggningen kostat oss. Det dyraste var nog att byta ut järn- och zinkledningar mot koppar.

– Har det blivit någon utdelning på aktierna? undrade jag.

– Nä, inte annat än att vi fått ha billig ström. De som var anslutna till vårt kraftverk fick betala 40 kronor om året, och då kunde man bränna lyset både dag och natt, försäkrade Jonas.

(Nåja, lite sparsamhet var ibland av nöden. Nicke Sjödin, den Rönfödde diktaren som dog 2009, skrev om Porjus att när det blev issörja i Rön var lyset svagt, bara en röd tråd i lampan. Och vid tröskningen för Jonas runt i gårdarna och sa, "Nu får ni slå av kokplattorna för nu ska vi tröska...")

En liten generator skulle klara en blygsam elproduktion sedan kraftverket i Rön brunnit.

De 40 kronorna ansågs av många som alltför dyrt.

– Vi måste sätta in mätare, sa Jonas Selin. Det tjänade föreningen på. Efter det fick vi antligen lite inkomst på leveransen. Men sedan gick många över till Vattenfalls nät, och det vet vi ju hur billigt det blev!

VD-lön 100 kronor om året

Kraftverksdirektör var inte Jonas, men verkställande bör han ha kallats, för när något skulle göras i Porjus svarade han för det mesta jobbet. Förmodligen blev han sannerligen inte på sin VD-lön: 100 kronor per år.

– Och för den hundralappen får man gå bra nog många gånger om året. Men visst är det mycket värt att få ha egen ström, och inte behöva må illa av att se hur mätaren snurrar.

När Jonas Selin stod där i ruinerna av Rönanläggningen en vinterdag 1964, hade han visserligen riggat upp ett provisorium, primitivare än någonsin. Men framtiden var ett frågetecken.

Trots allt var 80-åringen optimist. Det lönar sig för oss att bygga upp kraftverket igen, ansåg han. Även om vi blir bara fyra delägare.

Man ska inte ge upp

Det brådskade, för den femhåstas generator som snurrade kunde inte klara just mer än att hålla ljus i lamporna, och likströmsgeneratorer var en bristvara...

Jonas Selin undrade också hur elden kunnat uppkomma.

– Varmgång i ett lager? Nä, så fasen heller. Inte med den översyn jag haft.

Tidigare tillbud hade man klarat av, bland annat vid askväder.

– Mest harmligt var det att

kraftverksbyggnaden brann upp. Den var över hundra år.

– Ingen ting får vara omöjligt, tyckte den gamle driftchefen.

– Folk trodde inte på sin tid att vi skulle kunna leverera ström till Osele, en halv mil härifrån. Men det gick bra, och för 40 kronor om året hade de lyse och kraft till vedkap, spånhyvel och tröskverk, lika bra som här i byn.

Jonas blev för övrigt riktigt ilsken över vissa företalers i elbranschen.

– Det är så mycket onödiga förordningar. Gosse, det är inget märkvärdigt att sköta ett kraftverk. Jag har då klarat mig bra utan utbildning, och pojken min har monterat in lyse så bra att ingen kan anmärka ett dugg på det. Nä, vi har för mycket folk i riksdagshuset som bara tänker på lagbestämmelser och vad Den Onde tillhåller!

Ingen dör av likström...

– Har det aldrig hänt några olyckor med strömmen?

– Åh, 220 volts likström torde väl ingen dö av, om det inte är för mycket amperer i strömmen! Vi har hållit på och kopplat i ledningarna, och fick väl någon stöt ibland, men det mätte man inte samre av. Det finns ju förresten "giktmaskiner" som ger elektriska stötar...

Jonas Selin hade haft problem en tid med rörligheten i fyra kotor i ryggen och halsen, och det gick inte att bota med några strömstötar, inte med några besök hos olika läkare heller. Däremot fick han tips om en kotknackare i Örebro.

– Och han knackade "kulorna" tillrätta på tio minuter...

Som tur var, för nog behövde Tara-Rö elektriska förening en driftchef med rörelseförmåga.

Text och foto:
Erling Lundgren